

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367)

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

(พ.ศ. 2352-2367)

- (ยุคทองของวรรณคดี)
- พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 พระองค์มีนามเดิมว่า **ฉิม**
- เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
- ประสูติเมื่อวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2310 ขณะพระราชบิดามีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367)

- พระองค์ทรงเรียนรู้กิจการงานต่าง ๆ ของบ้านเมือง จากพระราชบิดา ภายหลังได้ขึ้นครองราชย์สืบต่อราชสมบัติก็ทรงทำงานที่ได้เป็นอย่างดี
- เนื่องจากเป็นสมัยที่ค่อนข้างสงบจากสงคราม จึงทำให้ทรงมีเวลาว่างพอสมควร จึงได้พระทัยในการส่งเสริมสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม การช่างฝีมือ การละครและการกวี
- พระองค์มีความเชี่ยวชาญถึงขนาดได้รับการยกย่องว่า ทรงเป็นนักกวีฝีปากเอกในทางกลอนละคร

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367)

- ยุคสมัยนี้ได้ชื่อว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ งานการกวีรุ่งเรืองที่สุด
- เพราะรัชกาลที่ 2 ไม่เพียงสนพระทัยเป็นการส่วนพระองค์ หากยังทรงสนับสนุนให้มีการแต่งกวีกันอย่างแพร่หลายทั่วไป
- ทรงชุบเลี้ยงนักกวีสำคัญ ๆ ไว้ในราชสำนัก ในด้านการละคร มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งละครนอกและละครใน

วรรณคดีสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2352-2367)

- เกิดวรรณคดีหลายประเภทขึ้น ไม่ว่าจะเป็นทางศาสนา
วัฒนธรรมประเพณี ละครบันเทิง สรรเสริญพระเกียรติพระเจ้า
แผ่นดิน
- วรรณคดีเรื่องใดชำรุดสูญหายไป ก็มีการแต่งเติมเสริมต่อให้มี
ขึ้นสมบูรณ์ขึ้น

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน เชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วเล่าสืบต่อกันมาจนกลายเป็นเรื่องที่นิยมกันแพร่หลาย ภายหลังเอามาแต่งเป็นกลอนเสภาแล้วใช้ในการขับเสภา
- ผู้แต่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยแต่งเอง รวมถึงโปรดให้กวีที่ไว้วางพระราชหฤทัยรับบางตอนไปแต่ง
- ทำนองแต่ง แต่งเป็นกลอนสุภาพ
- วัตถุประสงค์ในการแต่ง เพื่อใช้ขับเสภา

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- ขุนช้างขุนแผนเป็นเรื่องที่ได้รับคามนิยมมากที่สุด ได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่า**เป็นยอดของกลอนสุภาพ**
- ลักษณะเนื้อเรื่องต่างไปจากเรื่องจักรๆวงค์ๆ โดยสิ้นเชิง มีความสมจริงทั้งในเรื่องราวและเหตุการณ์
- แม้จะมีเรื่องเวทมนตร์คาถาของวิเศษอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ถึงกับจะเป็นเรื่องประเภทอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ชนิดที่เป็นไปไม่ได้

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- เนื้อหา
- ขุนแผนเดิมชื่อ พลายแก้ว ขุนช้าง และนางพิมพิลาไฉย เคยเป็นเพื่อนกันมาตั้งแต่เด็ก ทั้งขุนแผนและขุนช้างต่างหลงรักนางพิมพิลาไฉย
- ขุนแผนสมหวังได้แต่งงานด้วย อยู่มาไม่นานบ้านเมืองเกิดสงคราม ขุนแผนต้องไปออกรบ
- ฝ่ายนางพิมพิลาไฉยป่วยจึงเปลี่ยนชื่อเป็นนางวันทอง เพื่อเอาเคล็ด
- ขุนช้างเกลี้ยกล่อมข่าวว่าขุนแผนหรือพลาญแก้วนั้นตายในสงคราม

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- พลายแก้วกลับจากสงครามมาพร้อมกบยศศักดิ์ที่ได้แต่งตั้งเป็นขุนแผนแสนสะท้าน ได้ภริยาคนใหม่ชื่อนางลาวทอง เกิดหึงหวงกันขึ้น
- ขุนแผนจึงพานางลาวทองไปอยู่กาญจนบุรี ขุนช้างได้นางวันทองเป็นภริยา
- ขุนแผนถูกพระพันวัสสาลงโทษให้ไปเป็นนายด่านตระเวนชายแดน เพราะขุนช้างแกล้งกล่าวโทษว่า ขุนแผนหนีเวร
- ต่อมาขุนแผนได้ของวิเศษ 3 อย่าง มาคือ **ดาบฟ้าฟื้น** **ม้าสีหมอก** และ **กุมารทอง** จึงบุกขึ้นเรือนขุนช้าง ได้นางวันทองมาพาไปสู่พรรณบุรี

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- ขุนช้างไปฟ้องพระพันวสาวว่าขุนแผนเป็นกบฏ
- ขุนแผนจึงพานางวันทองหนีไป แต่นางวันทองท้องแก่ ขุนแผนจึงเข้ามอบตัว สู้ความจนชนะ
- ขุนช้างอุคนางวันทองมาได้ นางวันทองคลอดพลายงามออกมาโตขึ้นได้เป็นทหาร ได้รับแต่งตั้งเป็นจมื่นไวยวรนาถ
- ขุนแผนได้เป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรี ในตำแหน่งสุรินทรฟ้าไชย

บทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

- จมื่นไวยไปเรือนขุนช้าง จะรับแม่วันทองไปอยู่ด้วย ขุนช้างไปฟ้องพระพันวสาเกล้าวโทษจมื่นไวย
- พระพันวสาถามนางวันทองจะอยู่กับใคร นางวันทองล้งเล จึงถูกประหารชีวิต
- จากนั้นก็เป็นเรื่องของจมื่นไวยวรรณาท ที่ได้ภริยาถึง 2 คน คือนางสร้อยฟ้า และนางศรีมาลา
- ภายหลังนางสร้อยฟ้าทำความผิดจึงถูกเนรเทศกลับไปอยู่เชียงใหม่

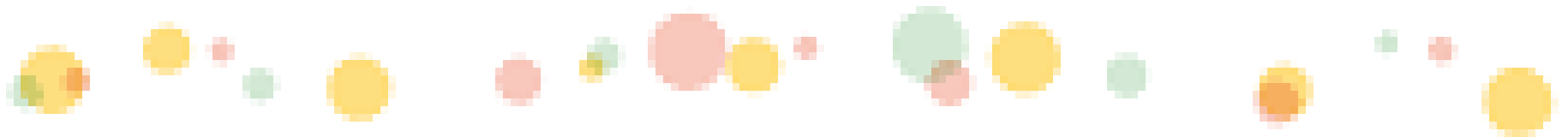
คุณค่าของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

1. คุณค่าในทางอารมณ์

- การดำเนินเรื่องขุนช้างขุนแผนมีลักษณะเหมือนกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น คือเป็นไปในทำนองเล่านิทาน เริ่มตั้งแต่บุคคลเกิดเติบโต ได้รับการศึกษา มีคู่ครอง บุตรหลานสืบสกุลต่อไป
- นอกจากนี้การดำเนินเรื่องยังสนุกสนานตื่นเต้นเพียบพร้อมไปด้วยรสทางวรรณคดีทั้ง 9 รส ซึ่งรสเหล่านี้เป็นรสทางใจ ดังนี้

รสศฤงคาร

- ศฤงคารรส คือรสอารมณ์รัก เป็นอารมณ์สะเทือนใจที่สามิภรรยาปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความรักใคร่
- มีสำนวนโวหารที่ใช้เกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาวที่มีอายุอยู่ในวัยรุ่น เช่น การลักลอบเป็นชู้กันระหว่างนางพิมกับพลายแก้ว
- ส่วนความรักอย่างอื่น เช่น ความรักระหว่างแม่กับลูก

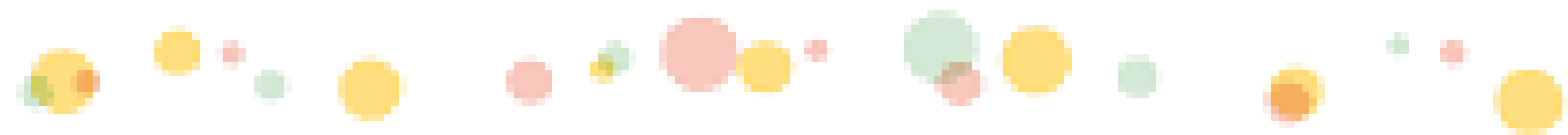

ตัวอย่างศฤงคารส

- ๐ เจ้าพลายแก้วฟังชอบพลอบประโลม   พี่รักโฉมเยาวยอดเสนาหา
อย่าสงสัยที่ใจไม่สัจจา   แม้นแผ่ผ้าออกได้จะให้ดู
นี่สุดคิดที่จะปลิดให้ดูได้   ถึงตัวไปใจพี่ก็ยังไม่
ห่วงหลังด้วยขุนช้างเป็นศัตรู   อุตส่าห์สู้รบรัดมานัดงาน
อย่าเศร้าศรีพรั่งนี้กำหนดแน่   คุณแม่ท่านจะมาหาถึงบ้าน
ขอร้องต้องตามคำโบราณ   ว่าพลาทางสะพานสะพักชม
เผยออกยกนางขึ้นวางตัก   กำไรรักเชยชิดสนิทสนม
ป่วนปั่นกระสันเสียวเกลียวกลม   ก็เกิดลมพายุใหญ่ประลัยกัลป์

วีรรส

- วีรรส คือ รสอันเนื่องมาจากความกล้าหาญในการรบ หรือมีความเพียรในการบำเพ็ญบุญ
- วีรรสในเรื่องขุนช้างขุนแผนส่วนมากหนักไปในเรื่องของการรบ
- ตัวละครชายในเรื่องจะมีความสามารถในการรบเป็นเลิศ มีความเก่งกล้าทั้งฝีมือ และมีกำลังใจดี

ตัวอย่างวีรรส

- พลายแก้วแววไวใจกล้า   รับเร่งอาษากระที่บส่ง
- มือถือดาบประทานผลาญณรงค์   ตรงใส่สันบาดาลที่นำกอง
- ฟันฉับลาวรับด้วยปลายทวน   แทงสวนหลบได้ด้วยไวว่อง
- ลาวไพล่พลาดถลานั้นนัยน์ตาพอง   รื่องหมาชี้แม่แร่เข้ามา

กรุณาารส

- กรุณาารส คือรสแห่งความโศกเศร้า
- ความโศกเศร้าในเรื่องขุนช้างขุนแผนส่วนมากเกิดจากความไม่สมหวังในความรัก การพลัดพรากจากกัน
- โดยเฉพาะความรักระหว่างแม่กับลูก ระหว่างคู่รัก หรือสามีภรรยา เช่น
  - พลายแก้วต้องจากนางพิมไปทัพ
  - ความทุกข์โศกของขุนช้างที่ไม่สมหวังในความรักที่มีต่อวันทอง
  - ความเศร้าโศกอันเนื่องมาจากความตาย

ตัวอย่างกรณารส

- นางพิมโสศกเสรำเมื่อพลายแก้วจะไปรบ

- ครานั้นเจ้าพิมพิลาไลย

กอดผ้าร้องไห้อยู่ป่วนปั่น

หทัยอะไรเข้าไม่ได้ออกใจตัน

กลืนกลืนน้ำตายังไหลพรู

เสียงแม่ว่าขานรำคาญใจ

ลูกจากผ้าไปสะอื้นอยู่

ปอกหมากใส่ขันแล้วพันพลุ

แลดูผ้าเพียงจะขาดใจ

ซบหน้าโศกรำพันเสรำ

จะคลึงเกล้าพลุจิบเข้าไม่ได้

สะอื้นอีกสลักอกตะลึงไป

สำลือถือกับมือไว้ก็ลืมวาง ฯ

ตัวอย่างกรณารส

- ตอนนางวันทองจำใจจากพลายงาม ส่งพลายงามไปอยู่กับย่า

ลูกก็แลดูแม่แม่ดูลูก
สะอื้นรำอำลาด้วยอาลัย
เหลียวหลังยังเห็นแม่แลเขม่น
แต่เหลียวเหลียวเลี้ยวลับวับวิญญูณณ์
นางวันทองหมองมัวกลัวขุนช้าง
ออกชายทุ่งมุ่งمينเดินตะบึง
ทุกเย็นเข้าเส้รำหมองเฝ้าร้องไห้
ถึงยามกินสิ้นรสสู้อค่อม

ต่างพันผูกเพียงว่าเลือดตาไหล
แล้วแจ้งใจจากนางตามทางมา
แม่ก็เห็นลูกน้อยละห้อยหา
โื้อ้เปล่าตาต่างสะอื้นยืนตะลึง ๆ
ไม่เหมือนอย่างคนทั้งปวงมันหวงหึง
กลับมาถึงเรือนรำระกำตรอม
ด้วยอาลัยพลายงามทรามนอม
จนชুবพอมพิวพรรณทุกวันคืน ๆ

หาสยรสหรือห้สยรส

- หาสยรส คือ รสแห่งความขบขัน
- ตัวละครที่สร้างความขบขันมากที่สุดคือ ชุนซ้าง ซึ่งนับว่าเป็นตัวละครของเรื่อง ทั้งรูปร่าง บทบาท พฤติการณ์ของชุนซ้างมักจำทำให้ผู้อ่านมีความสุขขบขันอยู่เสมอ เช่น
- **ตอนนางวันทองจะถูกประหาร ชุนซ้างยังมีบทตลก เพราะผู้แต่งต้องการวาดภาพให้ผู้อ่านเห็นว่าชีวิตคนเรานั้นมีทุกข์กับสุขเป็นของคู่กัน**

ตัวอย่างหาสรสหรือห้สรส

๐ ขุนช้างสะคุดอิฐตีนขวิดไป หัวไถลล้มกว่าตำขี้หมา

ลูกขึ้นไม้เซ้คระเห้จมา

แมลงวันฉ่าตอมฉู่เหม็นฉู่ไป

อ้ายบ่าวร้องว้ายขุนนายขา

เซ้คขี้หมาเสี้ยก่อนเถิดข้าไหว

ขุนช้างเหลียวหลังอ้ายจ้งไร

ขี้หมาที่ไไหนมาติดกู

อ้ายบ่าวมันชี้ว่าขี้หมา

ตั้งแต่หน้าตลอดคขวัณแมลงวันฉู่

ขุนช้างไม่ฟังว่าช้งกู

ผู้คนตามพรูร้องเหม็นจริง ๆ

อัปภูตรส

- อัปภูตรส คือรสแห่งความประหลาดใจ
- ความประหลาดใจนี้เป็นสิ่งที่สนองความต้องการของมนุษย์อย่างหนึ่ง
- ถ้าสิ่งที่มนุษย์คาดหมายไว้ได้ว่าจะต้องเป็นอย่างนั้น ก็จะไม่สนใจ แต่ถ้าหากเป็นเรื่องที่ผิดไปจากความคาดหมายก็จะชอบและจดจำไปได้ยาวนาน
- เรื่องประหลาดใจที่เกิดขึ้นในเรื่องขุนช้างขุนแผนคือ ตอนที่กำเนิดขุนช้าง นางเทพทองต้องแปลกใจที่ขุนช้างหัวล้านตั้งแต่เกิด

ตัวอย่างอัปภูตรส

นางเทพทองเหลียวหน้าคว่ำลูกชาย

ทุกลูกบัดสีเหมือนผีป่วน

เสียดแรงอุ้มท้องประคองมา

เลี้ยงมันไว้โยยายเพื่อนเรือน

พลิกคว่ำพลิกหงายอยู่ตัวสั้น

หัวล้านในครรภ์ดั่งวงเดือน

ชกโคตรแม่อายหมาขี้เรือนเพื่อน

หัวเหมือนโคตรข้างไหนให้เกิดมา

ภยานกรส

- ภยานกรส คือ อารมณ์สะเทือนใจที่เกิดจากความกลัว หรือการเห็นสิ่งที่น่าสยดสยอง
- ความกลัวของมนุษย์จะเกิดขึ้นเมื่อรู้ว่าภัยกำลังมาถึงตัว หรือได้พบเห็นเหตุการณ์ที่น่าสยดสยอง
- ในเรื่องขุนช้างขุนแผนมีเหตุการณ์มากมาย เช่น
  - การบอกกลางของสัตว์ ลางสังหรณ์ที่บอกให้รู้ว่าจะเกิดการสูญเสียชีวิต ประสบความหายนะ

ตัวอย่างภยานกรส

วันทองน้องนอนสนิททรวง
ฝันว่าพลัดไปในไพรเถื่อน
ลคเดี่ยวเที่ยงหลงในคงรัง
ทั้งสองมองหมอบอยู่ริมทาง
โคดตะครุบคาดคั้นในทันที
สิ้นฝันครั้นตื่นตกประหม่า

จิตรง่วงระงับสู่ภวังค์
เลื่อนเปื้อนไม่รู้ที่จะกลับหลัง
ยังมีพยัคฆร้ายมาราวี
พอนางคั้นปามาถึงที่
แล้วจุดคร่าพารี่ไปในไพร
หวัดผวากอดผ้าสะอื้นไห้

เล่าความบอกข่าวด้วยกล้วภัย

ไต่เตี้ยงเสี้ยงหนูกี้กุกกก

ยิ่งหวาดหวั่นพรั่นตัวกล้วมรณา

๐ ครานี้ขุนแผนแสนสนิท

ครั้งนี้น่าจะมีอันตราย

พิเคราะห์ดูทั้งยามอัฐกาล

มิรู้ที่จะแถลงแจ้งกิจจา

จึงแกลิ่งเพทุบายทำนายไป

ประหลาดใจน้องฝันพรั่นอุรา

แมลงมุ่มทุ่มอกที่ริมฝา

ดั่งวิญญาณ์นางจะพรากรไปจากกาย ฯ

ฟังความตามนิมิตก็ใจหาย

ฝันร้ายสาหัสตัดตำรา

ก็บันดาลฤกษ์แรงเป็นหนักหนา

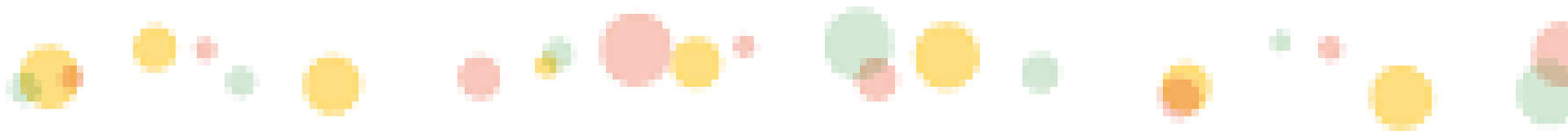
กอดเมียเมินหน้าน้ำตากระเด็น

ฝันอย่างนี้มีไซ้จะเกิดเจ็บ

รุตธรสหรือเราทรรส

- รุตธรสหรือเราทรรส คือ รสแห่งความ โกรธ
- ความโกรธของตัวละครจะบรรยายออกมาเป็นคำบริภาษ เป็นถ้อยคำที่กระทบใจผู้อ่าน มีความหมายสอดคล้องกับท่วงทีของตัวละครและสอดคล้องกับเหตุการณ์ตามท้องเรื่องได้เป็นอย่างดี

ตัวอย่างรุทรสหรือเราทรรส

- ตอนนางวันทองโกรธนางลาวทองแล้วคำทอ

ทุดอีลาวชาวป่าขึ้นหน้าลอย	แม่จะต้อยเอาเลือดลงล้างตีน
เจ็บใจไม่น้อยสักร้อยเท่า	ดังใครเอาดาบฟาดให้ขาดวิน
สายทองกับอีปลีทั้งอีจัน	ป็นเรือลงมาด้วยมาช่วยกู
เป็นไรเป็นนะไม่ละกัน	ขุนแผนเข้ากั้นน้องวันทองอยู่

ตัวอย่างรุทรสหรือเราทรส

- ตอนขุนแผนโกรธนางวันทองที่เริ่มพาลมาด่าตนหลังจากพานางลาวทองมาไหว้

◉ เหมอีวันทองจงหองจ้าน	จะมาพาลเอาผิดกูยานี้
เมื่อแรกลงมาคิดว่าดี	เดิมทีกูก็ยังไม่รู้กล
แกล้งมาร้องให้พิโรบอก	ยกยกไม่น้อยอีสร้อยสน
กูจับมึงได้สิ้นสิ้นกะลาวน	จวนจนกลัวกูจะขึ้นไป
พินอายขุนช้างไว้กลางบ้าน	มันรักผิวหัวล้านไม่นั่งได้
พาลด่าลาวทองปองปิดไว้	จนได้ทะเลาะตัดรอนกู

ไม่ปรารถนาจะค้าคบ

ผิวไปยังไม่พ้นประตู

ตำแยเจ้าเอี่ยมมันแสนคัน

กลากเกลื่อนจี้เรื่อนพรรโน

อิชาติชั่วเป็นตัวเท่าตัวหนอน

ถึงหาญาให้สิ้นถิ่นสุพรรณ

มึงตายเสียเถิดวันทองเอ๋ย

กระที่บ โฝงผางกลางนาวา

อิหน้าค้ำนพาลตลบหน้าอคตุ

คบชู้แซ่เล่มไว้เต็มใจ

จะเท่ามันคนนี้หามีไม่

หยูกยาหาใส่ก็หายคัน

ไซซอนดิบเคี่ยมจนตัวสิ้น

วันเดียวก็จะสิ้นตำรายา

อย่าอยู่เลยชักดาบออกเงือง่า

จิกหัวเอามาฆ่าให้ตาย ฯ

พิภตรส

- พิภตรส คือ รสแห่งความเกลียดชัง
- ความเกลียดชัง เป็นความรู้สึกอันเนื่องมาจากความโกรธ เพราะก่อนที่จะเกิดความเกลียดชังขึ้นนั้น จะเกิดความไม่พอใจและความโกรธขึ้นมาก่อน เช่น
- ความไม่พอใจของนางวันทองที่มีต่อขุนช้าง ตั้งแต่ตอนแรกๆ ต่อมาก็เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นความเกลียดอย่างมาก มักด่าว่าไพร่กระตบขุนช้างอยู่เสมอ

ตัวอย่างพิภตรส

- ตอนที่ขุนช้างมาหลอกดวงนางวันทองว่าพลายแก้วตายแล้ว และให้
ผู้ใหญ่มาลู่ขอนางวันทอง นางวันทองจึงเกลียดแสร้งทำเป็นด่าว่า

วันทองชี้หน้าด่าประจาน

แม่มิ่งอ้ายหัวล้านหาดีไม่

จะรู้สักสำนักข้างเป็นไร

เป็นบ่าวไพร่บ้านช่องไม่นำพา

ดีแต่เที่ยวโกหกพกลม

มันน่าคบให้ล้มจมขี้หมา

ให้หมาฝูงถนัดปลัดเข้ามา

มิ่งหลับตาเฝ้าประตูไม่ดูแล

มันมาเที่ยวเยี่ยวขี้มีแต่เพื่อน

อ้ายขี้เรื้อนเห่าระเบ็งเซ็งแซ่

อีตัวเมียก็บอนบอนแงแง

ปล่อยโคตรแม่มิ่งไว้ให้อิงคะนึ่ง ๆ

ศานติรส

- ศานติรส คือ รสแห่งความสงบ อันเกิดจากความเสียสละ ความรู้สึกร่วมใจ หรือหัวใจของตัวละคร เช่น
- **การเสียสละของขุนแผน ที่สละความสุขส่วนตัวเพื่อชาติบ้านเมือง** ทำให้เกิดความพอใจในการเสียสละนั้น จิตใจก็เป็นสุขสงบ
- รวมถึง**การแสดงความสุขสงบผ่านการพรรณนาธรรมชาติ** อีกด้วย

ตัวอย่างสามทิว

๑ มาถึงเนินผาทำต้นไทร
ที่ธารแกร่งแรงไหลมาคักคัก
บัวไสวโบยบังระบุดอก
ต้นไม้สูงสะพรั่งบังริมธาร
พระพายชายพัดมาเซยชื่น
จักจั่นสนั่นเสียงเสนาะดง

น้ำเปี่ยมสระใสสะอาดหนัก
เป็นชะงักชะง่อนผาน่าสำราญ
เผยออกกลิ่นช่วยห้วยละหาน
ที่ดอกบานแล้วก็หล่นละอองลง
หอมรื่นรอบในไพรระหง
รับวันทองน้องลงจากหลังม้า

คุณค่าของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

1. คุณค่าในทางอารมณ์ (ต่อ)

ในเรื่องขุนช้างขุนแผนยังปรากฏวรรณคดีของไทย ได้อย่างครบถ้วนอีกด้วย คือ

เสาวرنี คือ ชมโฉม

นารีปราโมทย์ คือ บทเกี่ยวพาราสี

พิโรธวาทัง คือ บทแสดงความเกี่ยวกราดโกรธแค้น

สัลลาปังคพิสัย คือ บทพรรณนาถึงความโศกเศร้า

ตัวอย่างเสาวรจนี

- **ชมนางพิมพิลาไฉย**

ทรวคทรงสงศรี ไม่มีแมน

ผมสลวยสวยขำงามเงา

อรชรอ่อนแอ้นประหนึ่งเหล่า

ให้ชื่อเจ้าว่าพิมพิลาไฉย

- **ขุนแผนชมนางแก้วกิริยา**

- เจ้าร่างน้อยนอนนิ่งบนเตียงต่ำ

คิ้วคางบางนอนอ่อนละไม

ผมเปลือยเปลือยประลงจนบำ

ที่นอนน้อยน่านนอนอ่อนดี

คมขำงามแชลุ่มแจ่มใส

รอยไรเรียบรับระดับดี

งอนปลายเกศาคุสมศรี

มีหมอนข้างคู่ประคองเคียง

ตัวอย่างนารีปราโมทย์

- ขุนแผนเกี่ยวนางแก้วกิริยา

- น้อยฤาพุดจาช่างนารัก

ปี่มจะกลืนชื่นใจในวาที

แม่นชายใดได้อยู่เป็นคู่ครอง

พี่จะอยู่สู้รักไม่แรมชม

อย่าว่าแต่เจ้ายากอยู่สิบห้า

บุญหลังได้สร้างมาปางใด

เสนาะนักรน้ำคำเจ้าเสียดสี

สงสารด้วยยังไม่มีคู่กรรมย์

จะแนบน้องเซยชิดสนิทสนม

มิใช่ลมดวงน้องอย่าหมองใจ

ถึงห้าซ้งพี่ก็หามาช่วยได้

เพอญให้จำเพาะพบประสบนาง

ตัวอย่างพิโรธวาทัง

- ตอนพระพันวสาโกรธนางวันทองที่ไม่เลือกที่จะอยู่กับใคร

๐ ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภาพ

ฟังจบแค้นคั่งคังเพลิงไหม้

เหมือนดินประสีวปลิวติดกับเปลวไฟ

ดูคู่เป็นได้อีวันทอง

จะว่ารักข้างไหนไม่ว่าได้

น้ำใจจะประคองเข้าทั้งสอง

ออกนั้นเข้านี้มีสารอง

ยิ่งกว่าห้องทะเลอันล้ำลึก

.....

อีสานถ่อยจัญไรใจทมิฬ

ดั่งเพชรนิลเกิดขึ้นในอาม

รูปงามนามเพราะน้อยไปฤา

ใจไม่ซื่อสมศักดิ์เท่าเส้นผม

ตัวอย่างลัทธิปางพิสัย

- ขุนแผนเสียใจเมื่อวันทองกำลังจะถูกประหาร

๐ ขุนแผนแสน โศกสงสารน้อง

นางหันมากอดเข้าเข้าจบัลย์

สะท้อนสะทีกสะอีกสะอื่นให้

เสียแรงทรمانตัวทั้งผิวเมีย

เที่ยวอาศัยในดงพงชฎ

ขุดเผือกมันกินตามถิ่นรก

นั่งนั่งฟังวันทองให้อัดอั้น

ขุนแผนนั้นหน้าซบกับหลังเมีย

ออกปากน้ำตาไหลลงราดเรีย

เขี่ยดินเลี้ยงกันเหมือนหนึ่งนก

สู้ผลัดผ่านุงทำมุ้งปก

ตกยากเท่าไร ไม่ไกลกัน

คุณค่าของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

2. คุณค่าเชิงสังคมและวัฒนธรรม

เรื่องขุนช้างขุนแผนสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนธรรมดาสามัญ และสภาพความเป็นอยู่

รวมถึงวัฒนธรรมทั้งการเล่นของเด็ก การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน อาหารการกิน พิธีการเกิด การบวช การแต่งงาน

ตัวอย่างการความเชื่อเรื่องการเกิด

- คนสมัยโบราณเชื่อว่า การถือกำเนิดของคนเกี่ยวข้องกับ “ผีป่วนลูก” และผู้ตั้งครรภ์มักจะฝันแปลกๆ เป็นนิมิตบอกให้รู้ล่วงหน้าว่าบุตรจะเป็นชายหรือหญิง ดีหรือไม่คืออะไร
- ตัวอย่างนางทองประศรีฝันตอนตั้งครรภ์
  - จะมากล่าวถึงนางทองประศรี นอนด้วยสามีในเรือนใหญ่
นิมิตฝันนั้นว่าท้าวสหสังข์
ครั้นถึงจึงยื่นแหวนนั้นให้
แสงเพชรส่องวาบปลาบเข้าตา
  - ถือแหวนเพชรเม็ดใหญ่เหาะคั้นมา
นางรับแหวนไว้ด้วยหรรษา
ตื่นผวาคว่ำท้าวปลุกผัวปล้น

ขุนไกรลืมนตาว่าอะไรเจ้า
ทั้งสองลูกมาล้างหน้าพลัน
ฝันว่าได้ข้ามรงค์วิเศษ
เพชรรัตนอร่ามงามเพริศพราย
จะมีครรภ์ลูกนั้นจะเป็นชาย
กล้าหาญการณรงค์คงทน
ซึ่งว่าเพชรรัศมีสีกล้า
มียศศักดิ์เป็นพระยาข้าใช้

นางจึงเล่าเนื้อความนิमितฝัน
หาหมากพลูคู่กันแล้วทำนาย
ของโกสีย์ตรีเนตรอันเฉิดฉาย
บรรยายว่าเป็นสิ่งมิ่งมงคล
ดั่งทหารพระนารายณ์มาปฏิสนธิ
ฤทธิรณปราบทั่วทั้งแดนไตร
ภายหน้าจะได้เป็นทหารใหญ่
ร่วมพระทัยทรงธรรม์พระพันปี

ตัวอย่างการทำขวัญเด็กหลังคลอด

- ตามปรกติเมื่อเด็กคลอด จะมีการทำขวัญเพื่อเป็นการแสดงความดีใจที่เด็กมีชีวิตรอดมาได้
- ตอนที่พลายแก้วเกิด มีการทำขวัญเดือนและตั้งชื่อให้เหมาะกับวันเดือนปีเกิด ซึ่งพลายแก้วเกิดตรงกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่พระเจ้ากรุงจีนเอาแก้วมาถวายพระเจ้ากรุงอยุธยา แก้วนี้ใส่ไว้ที่ยอดเจดีย์ใหญ่ วัดเจ้าพระยาไทย
- ในการทำขวัญจะมีการบายศรี การแต่งตัวทารก การเรียกขวัญให้มาอยู่กับเด็ก ให้อายุมันขวัญยืน มีความสวัสดิ์มีชัย

แล้วเร่งรัดจัดแจงแต่งบายศรี
กล้วยน้ำเตงกวาเอามาใส่
ให้หลานใส่เสมาปะวะหล้า
บ้ำว่าทองผูกสองข้างแขนนั้น
เอวคาดสร้อยอ่อนช้อนดอกกลอย
ผูกลูกพริกเทศด้วยทองคำ
จัดแจงแขกนั่งเป็นวงกัน
ยกบายศรีแล้วโห่ขึ้นสามลา

เงินทองของดีมาผูกให้
รูปเทียนดอกไม้มีหลายพรรณ
กำไลทองกำงามเฉิดฉัน
สายกุศันทั้งแท่งดั่งเกลี้ยงทำ
ฝั่งพลอยมรกตสีสดขำ
กำไลตีนนากเห็นหลากตา
พวงศัพันธุ์พร้อมอยู่ทั้งปู้ย่า
เวียนแวนไปมาโห่เอาชัย ๗

๐ ศรีศรีวันนี้ฤกษ์ดีแล้ว

ขวัญมาอยู่คู่กายให้สบายใจ

ขวัญเอ๋ยเข้ามาเถิดพ่อมา

มาชมพวงแก้วแล้วพวงทอง

ครั้นแล้วก็โห่อีกสามที

ให้ชันษายืนหมื่นปีไป

ครั้นทำขวัญเสร็จสำเร็จการ

จนอายุพลายแก้วได้ห้าปี

เชิญขวัญพลายแก้วอย่าไปไหน

ชมช่างม้าเข้าไท่ทั้งเงินทอง

อย่าเที่ยวล่ากะเกณฑ์ตระเวนท่อง

ข้าวของเหลือหลายสบายใจ

ดับอัคคีโบกควันเจิมพักตร์ให้

มีชัยชำนะสวัสดิ์

วงศวานปรีดีเปรมเกษมศรี

พาทีแคล้วคล่องว่องไว ๆ

ตัวอย่างการขอร้องลูกสาวมาให้ลูกชาย

- วิธีการขอร้องของนางทองประศรี คือ การกล่าวแบบถ่อมตัวและมีศิลปะในการพูด

๐ ทองประศรีตอบคำศรีประจัน	ว่าทุกวันเราทุกข์หาสุขไม่
ยากยับอับจนเป็นพื้นไป	ออเจ้ายอมแข็งใจแต่ไรมา
ตกยากจากเมืองสุพรรณไป	เมื่อครั้งขุนไกรดับสังขาร
ถูกริบฉิบหายไปทุกตา	ว้าววายไรนาทั้งบ้านเรือน
ได้เงินใส่สมุกกับลูกรัก	กลัวนักหนีวางเข้ากลางเดือน
แต่ซุกซ่อนคืนป่าไปกว่าเดือน	พอพบเพื่อนกันเข้าเขาเอ็นดู

เขาพากันเมตตาต้อนรับไว้
ยากยับอับจนเป็นพันธมิตร
จะขอพรรณพีกแพงแตงน้ำเต้า
ทั้งอัครคัคคัสสนจนเงินตรา
อยู่รองเท่านั้นเอาว่าเกือกหนัง
ไต่ปากบั้นมาถึงเรือนอย่าเบือนไป

ยกเหย้าเรือนให้อาศัยอยู่
อุตสาหกรรมบุกแผกแบกหน้ามา
ที่ออเจ้าไปปลุกในไร่ข้าว
จะมาขายออกแก้วให้ช่วงใช้
ไม่เชื่อฟังก็จะหาประกันให้
จะได้ฤาไม่ไต่ให้ว่ามา ฯ

ตัวอย่างการแต่งกายของนางพิมก่อนไปถวายกัณฑ์เทศน์

๐ ครานี้^๑นางพิมพิลา^๒ไถย
แล้วก็^๓ลุกไป^๔ปล้น^๕มิ^๖ทัน^๗ช้า
จึง^๘เอา^๙ขม^{๑๐}มัน^{๑๑}มาริน^{๑๒}ทา
ทา^{๑๓}แป้ง^{๑๔}แต่ง^{๑๕}ไร^{๑๖}ใส่^{๑๗}น้ำ^{๑๘}มัน^{๑๙}
เอา^{๒๐}สี^{๒๑}สี^{๒๒}พื้น^{๒๓}เป็น^{๒๔}มัน^{๒๕}ขลับ^{๒๖}
นุ่ง^{๒๗}ยกลาย^{๒๘}กระ^{๒๙}หนก^{๓๐}พื้น^{๓๑}แดง^{๓๒}
ชั้น^{๓๓}ใน^{๓๔}ห่ม^{๓๕}สไบ^{๓๖}ชม^{๓๗}พูน^{๓๘}ิม^{๓๙}
รื้อ^{๔๐}ทอง^{๔๑}กรอง^{๔๒}ดอก^{๔๓}พรรณ^{๔๔}ราย^{๔๕}

ว่า^๑จวน^๒กัณฑ์^๓เรา^๔ไป^๕เถิด^๖แม่^๗ขา
อาบ^๘น้ำ^๙ปลัด^{๑๐}ผ้า^{๑๑}ด้วย^{๑๒}จับ^{๑๓}ปล้น^{๑๔}
ลูบ^{๑๕}ทั่ว^{๑๖}กาย^{๑๗}า^{๑๘}ขม^{๑๙}มี^{๒๐}ขมัน^{๒๑}
ผัด^{๒๒}หน้า^{๒๓}เจ็ด^{๒๔}ฉัน^{๒๕}ดั่ง^{๒๖}นวล^{๒๗}แดง^{๒๘}
กระ^{๒๙}จก^{๓๐}ส่อง^{๓๑}เงา^{๓๒}วับ^{๓๓}ดู^{๓๔}จับ^{๓๕}แสง^{๓๖}
ก้าน^{๓๗}แย่ง^{๓๘}ทอง^{๓๙}ระ^{๔๐}ยับ^{๔๑}จับ^{๔๒}ตา^{๔๓}พราย^{๔๔}
สี^{๔๕}ทับ^{๔๖}ทิม^{๔๗}ทับ^{๔๘}นอก^{๔๙}ดู^{๕๐}เจ็ด^{๕๑}ฉาน^{๕๒}
ชาย^{๕๓}เห็น^{๕๔}เป็น^{๕๕}ที่^{๕๖}เจริญ^{๕๗}ใจ^{๕๘}

ตัวอย่างอาหารที่ใช้ในโอกาสงานบุญ

แล้วกลับบ้านเตรียมการเลี้ยงเจ้าชู้

ทำนํ้ายาแกงขมต้มแกง

บ้างทำห่อหมกปกปิดไว้

บ้างก็ทำวุ้นชาสาकु

หน้าเตียงเรียงเด็ดข้าวเม่ากวน

มะปรางกลางสาตลูกหวายหว่า

ทุกบ้านอลหม่านกันทั่วไป

ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองส่องฟ้า

ปิ้งจี่สารพัดจัดแจงไว้

ผ่าฟักจักแพงพะเนงไก่

ต้มไข่ผัดปลาแห้งทั้งแกงบวน

ข้าวเหนียวหน้าหมูไว้ถั่วถ้วน

ของสวนส้มสุกทั้งลูกไม้

ส้มโอส้มซ่าทั้งกล้วยไข่

จนตึกคืนหลับไหลไปนับพลัน

ต่างตกแต่งกายาขมิขมัน

ประวัติของสุนทรภู่

- “สุนทรภู่” เป็นชื่อที่เรียกกันอย่างสามัญ โดยใช้นามบรรดาศักดิ์ ผสมกับชื่อจริง
- กล่าวคือ ท่านมีชื่อว่า “ภู่” ได้รับแต่งตั้งให้เป็น ขุนสุนทรโวหาร
- รับราชการสังกัดกรมพระอภัยมณี ในสมัยรัชกาลที่ 2 และได้รับ ราชการเป็นเจ้ากรมอภัยมณีฝ่ายพระบวรราชวัง มีบรรดาศักดิ์เป็น พระสุนทรโวหาร ในสมัยรัชกาลที่ 4
- สุนทรภู่เกิดเมื่อ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2329

ประวัติของสุนทรภู่

- บิดาของสุนทรภู่เป็นชาวบ้านกร่ำ เมืองแกลง จ. ระยอง
- มารดาเล่ากันว่าเป็นชาวฉะเชิงเทรา
- บิดามารดามาอยู่ด้วยกันในกรุงเทพฯ แต่เมื่อให้กำเนิดสุนทรภู่แล้วก็หย่าร้างกัน ตั้งแต่สุนทรภู่อายุยังไม่ถึงขวบ
- ฝ่ายบิดาไปบวชอยู่ที่เมืองแกลง
- ส่วนมารดาของสุนทรภู่ได้มีสามีใหม่ มีบุตรหญิง 2 คน ชื่อ นิม กับ นิ่ม

ประวัติของสุนทรภู่

- มารดาของสุนทรภู่ เป็นแม่นมของพระองค์หญิงจงดล พระธิดา ในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข
- ในวัยเด็กสุนทรภู่อาศัยอยู่กับมารดาในบริเวณพระราชวังหลังซึ่ง อยู่ริมคลองบางกอกน้อย และได้ถวายตัวเป็นข้าในกรม พระราชวังบวรสถานพิมุข
- เมื่อเติบโต ก็เล่าเรียนอยู่ที่สำนักวัดชีปะขาวหรือวัดสุदारาม ใกล้ๆพระราชวังหลัง ดังปรากฏใน โคลงนิราศสุพรรณว่า

ประวัติของสุนทรภู่

วัดปะขาวครารุ่นรู้

เรียนเขียน

ทำสูตรสอนเสมียน

สมุดน้อย

เดินระวางระวังเวียน

หว่างวัดปะขาวเอย

เคยขึ้นกลิ้งกลิ้งสร้อย

สวาทห้องกลางสวน

ประวัติของสุนทรภู่

- ในวัยหนุ่ม สุนทรภู่ได้เคยเป็นเสมียนนายระวางกรมพระคลังสวนซึ่งมีหน้าที่เก็บอากรสวนและวัดระวาง อยู่ระยะหนึ่ง
- แต่แล้วก็กลับมาอยู่ที่พระราชวังบวรสถานพิมุขอย่างเดิม การที่สุนทรภู่พำนักอยู่ในบริเวณพระราชวังหลัง คงทำให้มีโอกาสรู้จักกับหญิงสาวชาววัง จนกระทั่งเกิดลอบรักกับหญิงข้าราชการในพระราชวังหลังผู้หนึ่งชื่อ “จัน”
- เมื่อความทราบถึงกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข สุนทรภู่และแม่จันก็ถูกลงอาญาจองจำไว้

ประวัติของสุนทรภู่

- บางครั้งสุนทรภู่อาจถูก โบยตี ดังคำรำพันไว้ในนิราศเมืองแกลง
ว่า
น้ำกินองอยู่ในท้องชลาสินธุ์ จะกอบกินเค็มขมไม่สมหวัง
เหมือนไร่คู่อู่ข้างกำแพงวัง จะเกี่ยวมั่งก็จะเขี่ยนเอาเจียนตาย
- สุนทรภู่ถูกจองจำอยู่ไม่นานนักก็พ้นโทษหลังจากที่กรม
พระราชวังบวรสถานพิมุขทิววงศต หลังจากนั้นสุนทรภู่ได้
เดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง และเขียนนิราศเมืองแกลงขึ้น

ประวัติของสุนทรภู่

- นำสังเกตว่า สุนทรภู่ออกเดินทางไปเมืองแกลงอย่างรีบด่วน ไม่ทันได้บอกลาแม่จันทน์หญิงคนรัก จึงได้คร่ำครวญไว้ในนิราศเมืองแกลงว่า

ถึงทุกข์ใครในโลกที่โศกเศร้า   ไม่เหมือนเราภุมรินถวิลหา
จะพลัดพรากจากกันไม่ทันลา   ใช้แต่ตาต่างถ้อยสุนทรวอน

และ

พี่จากไปได้แต่รักมาฝากน้อง   มากกว่าของอื่นอื่นสักหมื่นแสน
พอเป็นค่าผ้าห่มที่ชมแทน   อย่าเคืองแค้นเลยที่ฉันไม่ทันลา

ประวัติของสุนทรภู่

- สุนทรภู่อาจมิได้ตั้งใจจะเดินทางไปเมืองแกลงมาก่อน แต่เป็นการออกเดินทางอย่างกะทันหัน เนื่องจากมีเรื่องเดือดร้อนใจเกี่ยวกับความรักของสุนทรภูู่กับแม่จันอันมีบิดาของแม่จันเป็นเหตุ
- ทำนองว่าไม่ยินดีที่จะรับสุนทรภู่มาเป็นบุตรเขยเนื่องจากขณะนั้นมีชายสูงศักดิ์ผู้หญิงหมายปองแม่จันอยู่ ดังปรากฏในนิราศเมืองแกลง ความว่า

ด้วยเกิดความลามาถึงเพราะหึ่งหวง คนทั้งปวงเขาคิดฤษยา
จึงหลีกตัวกลัวบุญคุณบิดา ไปแรมป่าป้อมชีวันจะบรรโลย

และ

ถึงชาตินี้มีได้สมอารมณ์คิด ด้วยองค์อิศรารักษ์จะหักหาญ
ขอให้น้องครองสัตย์ซึ่งปฏิญาณ ได้พบพานภายน่าเหมือนอารมณ์

- ฉะนั้น การไปเมืองแกลงครั้งนี้จึงมีสาเหตุเนื่องจากสุนทรภู่อต้องการหลบหลีกเรื่องร้อนใจและคงจะถือโอกาสนี้ไปเยี่ยมบิดาด้วย
- สุนทรภู่ออกเดินทางจากกรุงเทพ พร้อมศิษย์รุ่นหนุ่ม 2 คน ใช้เวลาประมาณ 10-12 วันจึงถึงบ้านกร้าเมืองแกลง

ประวัติของสุนทรภู่

- สุนทรภู่ได้พบบิดาซึ่งบวชอยู่ แต่อยู่ที่เมืองแกลงได้ไม่นานก็ล้มเจ็บลง ต้องรักษาพยาบาลถึงเดือนเศษ เมื่อหายแล้วจึงเดินทางกลับกรุงเทพ
- รวมเวลาที่ออกเดินทางไปเมืองแกลงประมาณ 3 เดือน
- เมื่อสุนทรภู่ออกจากเมืองแกลงก็ได้แต่งงานกับแม่จัน ดังที่กล่าวไว้ใน *นิราศพระบาท*

แต่อ่อนเวียนเจียนวายชีวิตพี่ จึงได้ศรีเสาวภาคย์มาแนบข้าง

นิราศเมืองแกลง

- ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก่อนเดินทาง
ถึงสามปลื้มพื้นี้รำปล้ำแต่ทุกข์ สุดจะปลุกใจปลื้มให้ปลื้มหลัง
ขออารักข์หลักประเทศนิเวศวัง เทพทั้งเมืองฟ้าสุราไโดย
ขอฝากน้องสองรามารดาด้วย เอ็นดูช่วยปกครองให้ผ่องใส
ตัวข้าบาทจะนิราศออกแรมไพร ให้พื้้นไทยคลาสแคล้วอย่าแผ้วพาน

นิราศเมืองแกลง

- **สุนทรภู่เปรียบตัวเองเหมือนกระต่ายหมายจันทร์**

- ถึงย่านยาวดาวคนองคหนึ่งนึ่ง

ยิ่งดีก็ยิ่งเสียใจใครจะเหมือน

พระพายพานล้านเสียวทรวงสเทือน

จนเดือนเคลื่อนคล้อยคดลงไรไร

โอดูเดือนเหมือนดวงสุดาแม่

กระต่ายแลเหมือนนันทิดพิศมัย

เห็นแสงจันทร์อันกระจ่างค่อยสว่างใจ

เดือนครรไกรลับตาแล้วอาวรณ์

นิราศเมืองแกลง

- เปรียบถึงกับคนที่เย่อหยิ่งและแสดงอาการลบหลู่

ไอ้คลองขวางทางแดนแสนโสทก	ดูบ่นบกก็แต่ล้วนถึงแสม
เลียบตลิ่งวิ่งตามชาวเรือแพ	ทำลอบแลหลอนลอกตะคอกคน
คำโบราณท่านผูกผูกทุกสิ่ง	เขาว่าถึงจงหอมมันพองขน
ทำหลุกหลิกเหลือกลานพานลูกกลน	เขาค่าคนจึงว่าถึงโตนลำพอง

***จงหอมพองขน = เย่อหยิ่งแสดงอาการลบหลู่.

นิราศเมืองแกลง

- บอกความลำบากระหว่างพักที่ท่าหน้า

ประทับทอดนอนวาอยู่ท่าหน้า

คูเรียงลำเรือรายริมไพรสนธ์

เขาหุงหาอาหารให้ตามจน

โอยยามยลโภชนาน้ำตาลอ

จะกลืนเข้าคราวโศกในทรวงเสียว

เหมือนขึ้นเคี้ยวกรวดเกลบให้เสบสอ

ต้องเจื่อน้ำกล่ำกลืนพอกลั่วคอ

กินแต่พอดับลมด้วยตรมใจ

พอฟ้าคล่ำค่ำพลบลงหรรษรู้

ยุงออกฉู่ชิงพลบตบไม้ไหว

ได้รับรองป้องกันเพียงควันไฟ

แต่หายใจมิใคร่ออกด้วยอบอาย

โอยยามยากจากเมืองแล้วลืมนุ่ง

มารำยุงเวทนาประดาหาย

นิราศเมืองแกลง

- ขอพระเจ้าพ่อเขาสามมุกระหว่างประสพกับคลื่นลมรุนแรง

ปลอบเจ้าพุ่มพิมพำว่ากรรมแล้ว

อุส่าห์แจวเข้าเถิดพ่อให้ข้อแขง

สงสารน้อยหน้าจ้อยนั่งจัดแจง

คิดจะแต่งตัวตายไม่พายเรือ

พี่แขงขึ้นฝืนภวานานิ่ง

แลตลิ่งไรไรยังไกลเหลือ

เห็นเกินรอยบางปลาสร้อยอยู่ท้ายเรือ

คลื่นก็เพื่อพุ่มพองคนองพราย

เห็นจวนจนบนเจ้าเขาสามมุก

จงช่วยทุกข์ถึงที่จะทำถวาย

พอขาดค้ำน้ำขึ้นทั้งคลื่นคลาย

ทั้งสามนายหน้าขึ้นค้อยเนื้อมา

นิราศเมืองแกลง

- วิธีชีวิตชาวเล ถีบกระดานหาหอย

ดูเรือแพแต่ละลำลำน โปะะ โหละ

พวกแจ็กจิ้นกิน โต๊ะเสียง โหลเหล

บ้างลุยเลนล้วงปู้ดู โซเซ

สมคนเใส่ค่องเทียวมองคอย

อ้นนารีที่ยังสาวพวกชาวบ้าน

ถีบกระดานถือตะกร้าเทียวหาหอย

ดูแคล้วกล่องล่องเล่นแหลบลอย

เอาขาห้อยทำเป็นหางไปกลางเลน

นิราศเมืองแกลง

- นางแสงผู้นำทางมาทิงสุนทรภู์ระหว่างทาง

ฝ่ายนายแสงถึงตำแหน่งสำนักน่อง

พื้ว่าแห่วเอกาอนาทร

ครันรุ่งเช้าเท้าบวมทั้งสองข้าง

อยู่ระยของสองวันสู้กลิ่นกลิ่น

นายแสงหนीलึ่หลบไม่พบเห็น

น้อยฤาเพื่อนเหมือนจะร่วมชีวาไลย

จึงกรวดน้ำรำว่าต่ออาวาส

มาลวงกันปลิ้นปลอกหลอกทั้งแปน

เขายิ้มย่องชมหลานหลานสลอน

ด้วยจะจรต่อไปเป็นหลายคืน

จะย่องอย่างสุดแรงจะแข่งจิ้น

ค้อยแซมชื่นชวนกันว่าจะคลาไคล

โอ้แสนเช็ญคิดน่าน้ำตาไหล

มาสุญใจจำจากเมื่อยากเย็น

อันชายชาตินี้หนอไม่ขอเห็น

จะชี้เช่นชั่วช้าให้สาใจ

นิราศเมืองแกลง

- **สุนทรภู่อิงบ้านกร่ำก็พบบิดา**

ถึงหย่อมย่านบ้านกร่ำพอคำพลบ

ชั้นกระฎี่ที่สถิตย์ท่านบิดา

ศิโรราบกราบเท้าให้เปล่าจิตร

ชรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย

มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่

ชนนีอยู่ศรีอยุธยา

ภูเขาวางทางกั้นอรัญเวศ

เดินกันดารปานปีมจะบรรโดย

ประสบพบเฝ้าพงศ์พวกวงศา

กลืนน้ำตาก็ไม่ฟังเฝ้าพรังพราย

รำคาญคิดอาไลยมิใคร่หาย

จึงแยกย้ายบิตูราชญาติกา

ให้ตั้งแต่เสร้าน้อยละห้อยหา

บิดามาอ้างว่างอยู่กลางไพร

ข้ามประเทศทุ่งท่าชลาไหล

จึงมาได้เห็นหน้าบิดาตัว

นิราศเมืองแกลง

- สุนทรภูไม่สามารภกินอาหารในต่างจังหวัดได้

เวลาเช้าก็ชวนกันออกป่า

พอเวลาสายฉันห้ตัวนชาย

ทั้งแยบึงอึ่งอ่างเนื้อค่างคว

ต้องอดสิ้นกินแต่เข้ากับเต้าแตง

อยู่บุรีนกินสำราญทั้งหวานเปรี้ยว

แต่น้ำตาลมิได้พานในนาถิ

ด้วยเดือนเก้าเข้าวสาเปนน่าฝน

มันไม้หมาไล่เนื้อไปเหลือหลาย

ได้กะต่ายตะกวดควางมาอย่างแกง

เขาทำครวครั้นไปปะขยะแขยง

จนเรียวแรงโรยไปมิใคร่มี

ตั้งแต่เทียวยากไร้มาไพศริ

ปัดวิวาโยก็หย่อนลง

จึงขัดสนสิ่งของต้องประสงค์

นิราศเมืองแกลง

- สุนทรภู่อยู่กับบิดาได้เดือนเศษก็ล้มป่วยลง ในระหว่างที่เจ็บป่วยครั้ง มีหลานสาว 2 คนมาช่วยพยาบาลแล้วเกิดเรื่องหึงหวงขึ้น สุนทรภู่จึงลาบิดา กลับกรุงเทพ

ทุกเช้าเย็นเห็นแต่หลานที่บ้านกรำ

เห็นเจ็บปวดคนวดพื้นช่วยฝนยา

ครั้นหายเจ็บเก็บดอกไม้มาให้บ้าง

จะว่ากล่าวน้ำวโน้มประโลมหลาน

ก็จนจิตคิดเห็นว่าเปนเคราะห์

ต้องคร่ำครวญรวนอยู่ดูएका

ม่วงกับคำกลอยจิตรขนิษฐา

ตามประสาชื้อตรงเปนวงศ์วาร

กลับระคางเคืองข้องกันสองหลาน

ไม่สมานสโมสรเหมือนก่อนมา

จึงจำเกาะหึงหวงพวงบุบผา

ก็เลยลาบิดุรงค์ทั้งวงศ์วาร

นิราศเมืองแกลง

- สุนทรภู่อบลงด้วยการกล่าวเป็นเชิงฝากรักแม่จัน

นิราศเรื่องเมืองแกลงแต่งมาฝาก เหมือนขันหมากมิ่งมิตรพิศมัย

อย่าหมองหมองข้องขัดตัดอาไถย ให้ชื่นใจเหมือนแต่หลังมั่งเถิดเอ๋ย ฯ

ประวัติของสุนทรภู่

- สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้สุนทรภู่เป็นกวีประจำกรมพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่า คงเนื่องด้วยพระอัครชายาในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข พระนามว่าทองอยู่ หรือเรียกว่าเจ้าครอกข้างใน ซึ่งทรงเป็นเจ้านายของแม่จัน โดยตรง
- ทรงเมตตา ยกแม่จันประทานสุนทรภู่ ทั้งนี้เพราะต่อมาพระอัครชายาพระองค์นี้ยังได้อุปการะบุตรชายของสุนทรภู่เมื่อเยาว์วัย อีกด้วย

ประวัติของสุนทรภู่

- ระหว่างนี้สุนทรภู่ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรสในกรมพระราชวังบวรสถานพิมุขซึ่งผนวชแล้วประทับอยู่ที่วัดระฆังโฆสิตาราม และได้ตามเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี
- ซึ่งเป็นเวลาหลังจากที่แต่งงานอยู่กับแม่จันเพียงไม่กี่เดือน
- การเดินทางครั้งนี้ สุนทรภู่ได้แต่ง *นิราศพระบาท* ขึ้น
- ทำให้ทราบว่า แม่จันครองรักอยู่กับสุนทรภู่เพียงระยะเวลาสั้นๆ ก็มีเรื่อง โกรธเคืองกันอย่างรุนแรง

เจ้าคุณแก่นแสน โกรธพิโรธพื
จนพระหน่อสุริย์วงศ์ทรงพระนาม
ด้วยเรียมรองมุลิกาเป็นข้าบาท
ตามเสด็จเสร็จ โดยแดนกันดาร

แต่เดือนยี่จนย่างเข้าเดือนสาม
จากอารามแรมร้างทางกันดาร
จำนिरาสร้างนุชสุดสงสาร
นมัสการรอยบาทพระศาสดา

- เมื่อสุนทรภู่กลับจากนมัสการพระพุทธบาทแล้วจะได้คืนดีกับแม่
จันหรือไม่ ไม่ปรากฏหลักฐาน
- แต่ถ่ากลับคืนดีกันในคราวนี้ก็คงจะเลิกร้างกันอีกในเวลาต่อมาไม่
นานนัก
- สาเหตุของความแตกร้าอาจเป็นเพราะสุนทรภู่เจ้าชู้และดื่มสุรา
จัด หรือบางทีอาจเป็นเพราะความหึงหวงจนเกินไปของแม่จัน

- จนทำให้สุนทรภู่เดือดร้อนรำคาญใจก็ได้ ดังที่สุนทรภู่เคยกล่าวไว้ใน นิราศเมืองแกลง ว่า

ถึงเจ็บไข้ไม่ตายไม่คลายรัก   มีแต่ลักลอบนีกรำลึกถึง
ช่วยยืมแยมแซมชื่นอย่ามิ่งตึง   ให้เหือดหึ่งลงเสียบ้างจงฟังคำ

- และได้เคยอธิษฐานต่อพระพุทธรบาทใน นิราศพระบาท ว่า

สตรีหึ่งหนึ่งแพศยาหญิง   ทั้งสองสิ่งอย่าได้พิสมัย

นิราศพระบาท

- สุนทรภู์เห็นนกแล้วนึกถึงตัวเองที่หัวล้าน

กระตุงน้อยลอยทวนนาวามา

ไอ้ปีกษาเอ๋ยจะลอยถึงไหนไป

น่าวังตาจะส่งด้วยนะนก

ให้แนบอกของพี่รู้ว่าโหยให้

มิทันส่งสกุณิกก็บินไป

ลงจับไถลั่นกตะกรุมริมঝૂมวน

คีตะเตียนเลียน โลงหัวล้านเลื่อม

เหนียงกระเพื่อมร้องแรงเสยงขน

ไอ้หัวนกนี้ก็ล้านประจานคน

เมื่อยามยลพี่ยังเสนระกำทรวง

นิราศพระบาท

อันตัวงามยามนี้ก็ตรอมอก

แสนวิตกมาตามแควกระแสสาย

ถึงคลองสระประทุมานาวาราย

น่าใจหายเห็นศรีอยุธยา

ทั้งวังหลวงวังหลังก็ร้างรกร

เห็นนกหกช้อแซ่บนพฤษยา

ดูปราสาทราชวังเป่นรังกา

ดั่งป่าช้าพงช้ฎสงัดคน

อนิจาธานินสิ้นกระษัตริย์

เหงาสงัดเงียบไปดั่งไพรสมณฑ์

แม่กรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน

จะลับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง

มะโหรี่ปีกลองจะก้องกึก

จะโครมครึกแข็งแซ่ด้วยแตรสังข์

ดูภاران่าคิคอนิจจัง

ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา

นิราศพระบาท

ขัตติวงศ์ทรงช้างกูบบัลลังก์

รับสั่งสั่งสารถึให้ไสเดิน

จากศาลาท่าเรือเข้าทิวทุ่ง

เปนฝุ่นฟุ้งนภางค์ในทางเงิน

กูบกระโศกโยกอย่างทุกอย่างเดิน

ชะเยื่อนเย็นยอบเยือกยะยวบกาย

ทั้งสองข้างท่านวางเปนข้างคั้ง

ระยะหลังมหาดเล็กนั้นเหลือหลาย

แต่ตัวพีนี่จำเภาะเปนเคราะห์ร้าย

ต้องขึ้นพลายนำทางช้างน้ำมัน

เพื่อนเขาแกล้งตบมือกระพือผัด

ช้างสับคบุกไปในไพรสัณฑ์

ผะหงายคนท้ายเขาคว่าทัน

โอ้แม่จันเจียนจะไม่เห็นใจจริง

นิราศพระบาท

ไอ้หนักคู่คู่น่าจะผาสุก
เห็นนกหนึ่งจับหนึ่งกิ่งระกำ
ถ้านกผู้ดูเหมือนหัวอกพี่
นิจาเอ๋ยถ้าเปนนอกนกตัวเมีย
พี่เห็นนกแล้ววิตกถึงน้องน้อย
ไม่เห็นพี่ก็จะ โหยอยู่โดยเดียว

พี่นี้ทุกข์เพราะจำจากเจ้างามขำ
ไอ้หนักน้อยเห็นจะจำจากตัวเมีย
แสนทวิเวทนาประดาเสีย
จะละเหี่ยหาพี่อยู่ตัวเดียว
จะครวญคอยนับวันกระสันเสียว
พี่ก็เปลี่ยวเปล่ากายซังตายมา

นิราศพระบาท

กราบกราบแล้วก็ตรึกรำกบปอง

มาคำรบพบพุทธบาทแล้ว

ฉันเกิดมาชาตินี้นี้มีกรรม

ได้เคื่องแค้นแสนยากลำบากบอบ

मैंกลับชาติเกิดใหม่เป็นกายคน

สัตว์หึ่งหนึ่งแพสยาหญิง

เคชะกองกุศลที่ตนทำ

ขอคุณแก้วสามประการช่วยอุปถัมภ์

แสนระยำยุบยับด้วยอัปจน

ไม่สมประกอบทรัพย์สิ้นก็ขัดสน

เชื่อว่าจนแล้วจงจากกำจัดไถล

ทั้งสองสิ่งอย่าได้ชิดพิศมัย

สันชาติชายทรชนที่คนใด
ถ้ารักใครขอให้ได้คนนั้นด้วย
อย่ารู้มีโรคาในสารพางค์
หนึ่งบิครมารดาคณาญาติ
ความระยำคำใดอย่าได้ยิน
ทั้งหวายตรวนล้วนเครื่องที่ลำบาก
ใครปองร้ายขอให้กายมันตนเอง

ให้หลักไถลร้อยโยชน์อย่าร่วมทาง
บุญจงช่วยปฏิบัติอย่าขัดขวาง
ทั้งรูปร่างขอให้ราวกับองค์อินทร์
ให้ผูกผาดผาศุกเป็นนิจสิน
ให้สุดสิ้นสูญหายละลายเอง
ให้ปราศจากทั้งคนเขาข่มเหง
ให้ครั้นเครงเกียรติยศปรากฏครั้น

นิราศพระบาท

ถึงเขาขาดพื้ถามถึงนามเขา

ผู้ใหญ่เล่ามาให้ฟังที่กังขา

ว่าเดิมรถศกกรรฐ์เจ้าลงกา

ลักขีดาโฉมฉายมาทำยรถ

หนีพระรามกลัวจะตามมารุกรบ

กงกระทบเขากระจายทลายหมด

ศิลาแตกแหลกลงด้วยกงรถ

จึงปรากฏตั้งนามมาตามกัน

พื้พุดพุดเขาขาดแล้วหวาดจิตร

พื้ขาดมิตรมาไกลถึงไพรสัณฑ์

นึกเฉลียวเสียวทรวงถึงดวงจันทร์

จะขาดกันเสียเหมือนเขาพื้เศร้าใจ

นิราศพระบาท

ทั้งหญิงชายชิงชวนกันเก็บชม
แต่หนุ่มสาวคราวเรานี้บ่ร้อย

แสนภริมย์เบิกบานสำราญเรียง
ลงเล่นลอยกลางธารประสานเสียง

.....
เห็นคู่รักเขาสมัคสมานกัน
แต่วอนเวียนเจียนวายชีวิตพี
เจ้าเคื่องขัดตักสวาดีขาดระวาง
ครั้งอิเหนาสูริวงศ์อันทรงกฤช
พระสุชนร่างห่างมโนรา

.....
คิดถึงวันเมื่อมาคสวาดีนาง
จึงได้ศรีเสาวภาคมาแนบข้าง
จนแรมร้างออกมาราวอรัญวา
พระทรงฤทธิแรมร้างจินตหรา
พระรามร้างแรมลีดาพระไทยตรอม

นิราศพระบาท

นิราศนี้ปีเถาะเป็นเคราะห์ร้าย
ที่เปล่าเปลี่ยวมิได้เอามาเสกใส่
ทั้งคนฟังคนอ่านสารเสดง

เราจดหมายตามมีมาชี้แจง
ใครไม่ไปก็จงจำคำแถลง
ฉันขอแบ่งส่วนกุศลทุกคน เอย

เล่าถึงความสามารถในการแต่งบทกลอนของสุนทรภู่

- ครั้งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กำลังทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง *รามเกียรติ์* ถึงตอนนางสีดาผูกคอตาย บทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาจุฬาโลกที่ใช้เล่นละครกันมา คังนี้

เอาภูเขาผูกศอให้มัน
หลับเนตรดำรงปลงใจ
บัดนั้น
ครั้นเห็นองค์อัครกัลยา
ตัวสั้นเพียงสั้นชีวี
โลด โผน โจนตรงลงไป
ครั้นถึงจึงแก้ภูเขาทรง
หย่อนลงยังพื้นปฐพี

แล้วพันกับกิ่ง โศกใหญ่
อรไทก็ โจนลงมา
วายุบุตร วุฒิไกร ใจกล้า
ผูกศอ โจนมาก็ตกใจ
ร้อนจิตตั้งหนึ่งเพลิงไหม้
ด้วยกำลังว่องไวทันที
ที่ผูกศอองค์พระลักษมี
ขุนกระบี่ก็ โจนลงมา

เล่าถึงความสามารถในการแต่งบทกลอนของสุนทรภู่

- ร. 2 ทรงติว่าบทเก้านี้ชักช้าเกินไป กว่าหนุมานจะเข้าไปแก้ไขได้ นางสีดาก็ต้องตายเสียก่อนแล้ว จึงทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่ว่า
    จึงเอาผ้าผูกพันกระสุนรัด   เกี่ยวกระหวัดกับกิ่ง โศกใหญ่
- แล้วทรงจนพระทัยจะแต่งอย่างไรให้หนุมานเข้าแก้ไขให้นางสีดาได้ โดยเร็ว จึงโปรดให้สุนทรภู่แต่งต่อ ว่า
    ชายหนึ่งผูกสออรไท   แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย
    บัดนั้น   วาญบุตรแก้ไขได้ดังใจหมาย

เล่าถึงความสามารถในการแต่งบทกลอนของสุนทรภู่

- เหตุการณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างที่สุนทรภู่รับราชการ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นชนวนที่ทำให้สุนทรภู่ถูกถอดออกจากราชการและต้องออกบวชในเวลาต่อมา คือ
- เมื่อครั้ง ร. 2 ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา โปรดเกล้าให้ ร.3 ทรงรับแต่งตอนบุษบาเล่นธารเมื่อทำวคหาไปใช้บน
- เมื่อทรงแต่งเสร็จมีรับสั่งให้สุนทรภู่ตรวจแก้ไข สุนทรภู่กราบทูลว่าดีแล้ว
- ครั้งถึงเวลาที่ทรงอ่านถวายต่อหน้า ร.2 ต่อหน้ากวีที่ปรึกษาทั้งหมด

น้ำใสไหลเย็นเห็นตัว

ปลาแหวกกอบัวอยู่ไหวไหว

เป็น

น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา

ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว

- ร. 2 ก็ทรงโปรด แต่ ร. 3 กริ้วว่าสุนทรภู์แกเล็งไม่ตรวจแก้ไขเสียแต่แรกเพื่อเอาไว้ตีให้ทรงอับอายในที่ชุมนุมกวี
- อีกครั้งหนึ่ง ร. 3 พระราชนิพนธ์เรื่องสังข์ทองตอนท้าวสามลจะให้พระธิดาเลือกคู่ ทรงอ่านถวาย ร. 2 ว่า

จำจะคิดปลุกฝั่งเสียยังแล้ว

ให้ลูกแก้วสมมาคปรารธนา

- สุนทรภู่จัดขึ้นท่านกลางที่ประชุมกันว่า **ลูกปรารถนาอะไร** เป็นทำนองติงว่าความในกลอนวรรคหลังไม่ชัดเจน
- สุนทรภู่จึงทรงแก้ไขให้เป็น **“ให้ลูกแก้วมีคู่เส่นหา”**
- จึงเป็นที่ทรงขัดเคืองสุนทรภู่ว่าแกเล็งพระองค์อีกครั้งหนึ่ง

